

سلول حافظه SRAM دوازده ترانزیستوری، مبتنی بر CNTFET با طول کانال ۲۲ نانومتر بر پایه اشمیت تریگر

علی نوروزی^۱، مهدی آمون^۲

^۱ کارشناسی ارشد، دانشکده مهندسی برق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران، Ali.norouzi1984@gmail.com

^۲ استادیار، دانشکده مهندسی برق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران، amoon.najafabad@gmail.com

چکیده

در این مقاله با استفاده از ترانزیستورهای نانوتیوبی با طول کانال ۲۲ نانومتر، یک سلول حافظه موقت استاتیک دوازده ترانزیستوری پیشنهاد شده است. در این مدار با استفاده از معکوس کننده اشمیت تریگری، احتمال ایجاد خطای خواندن، کاهش یافته است. همچنین با دوتایی کردن ترانزیستورهای بالا کش و پایین کش، حاشیه امنیت نویز مدار بهینه شده و توان نشستی نیز کاهش یافته است. زمان عملیاتی خواندن و نوشتن، با جداسازی مسیرهای فرمان خواندن و نوشتن، همچنین تک خروجی کردن سلول در حالت خواندن و سرعت سوئیچ بالایی که ترانزیستورهای نانوتیوبی دارند، کنترل شده است. با شبیه سازی مدار توسط نرم افزار HSPICE در شرایط دمایی ۲۵ درجه سلسیوس و تغذیه ۵۰۰ میلی ولت، حاشیه امنیت نویز مدار در حالت نگهداری، ۲۱۴ میلی ولت بدست آمده است و در حالت خواندن با توجه به قابلیت معکوس کننده اشمیت تریگری، حاشیه امنیت نویز مدار به مقدار ۱۳۱ میلی ولت رسیده است. توان نشستی مدار در حالت ایستا، با توجه به کاربرد ترانزیستورهای نانوتیوبی تاحد ۰/۰۱۳ نانو وات کاهش یافته است. مقایسه نتایج شبیه سازی با دیگر مدارهای ارائه شده در مقالات دیگر، نشان می دهد که مدار پیشنهادی قابلیت خوبی در حفظ اطلاعات داشته و با توجه به توان نشستی کمی که دارد، می تواند در مدارات الکترونیکی مجتمع با توان مصرفی پایین مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه

حافظه موقت استاتیک، ترانزیستورهای نانوتیوب کربنی، سلول تک خروجی، اشمیت تریگر

مقدمه

راهکار دیگری به غیر از کوچک سازی تکنولوژی ساخت می باشند و در این راه، ترانزیستورهای جدیدتری با تکنولوژی های ساخت متفاوت پیشنهاد گردیده است که از آن جمله به ترانزیستورهای نانوتیوب کربنی با اثر میدانی^۱ می توان اشاره کرد.

نانوتیوب کربنی در سال ۱۹۹۱ توسط ایجیما^۲ از کشور ژاپن کشف شد که با توجه به قابلیت هایی که داشت مورد توجه طراحان قرار گرفت. بعدها محققان توانستند با قرار دادن این نانو تیوب به عنوان کانال در ترانزیستور، نوع جدیدی از ترانزیستورها را بسازند. اولین ترانزیستور با این ساختار در سال ۱۹۹۸ توسط دِکر^۳ و همکارانش ارائه شد و این نوع ترانزیستور را ترانزیستورهای نانوتیوبی با اثر میدانی نام نهادند [۲].

با توجه به پیشرفت تکنولوژی، افزایش سرعت و کاهش توان مصرفی مدارات مجتمع، همواره جزء اهداف اصلی محققان بوده است و با توجه به اینکه کوچک سازی ابعاد، با کاهش مصرف انرژی و افزایش سرعت همراه می شود، رویکرد طراحان ساخت مدارهای CMOS با ابعاد کوچکتر بوده است. طبق قانون مور^۱ و کاهش تکنولوژی ساخت، تعداد ترانزیستورهای هر تراشه هر ۱۸ ماه دو برابر شده و لذا اندازه آنها نیز نصف می گردد. این قانون تاکنون مطابق با کاهش تکنولوژی ساخت مشهود بوده است ولی محدودیت های فیزیکی ساخت و همچنین عدم اطمینان پذیری، ادامه دار بودن این قانون را در ابهام قرار داده و در نهایت، کوچک سازی ابعاد با چالش هایی روبرو شده است [۱]. لذا محققان با هدف افزایش سرعت و کاهش توان، به دنبال

^۲ Carbon nano tube field effect transistors (CNTFETs)

^۳ ijima

^۴ Cees Dekker

^۱ Moor

استاتیک^۷ ارائه گردیده است، تا آستانه نویز پذیری و پایداری سلول مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد.

روشهای زیادی جهت اصلاح و بهبود سلولهای شش ترانزیستوری توسط محققان با اهداف متفاوت ارائه شده گردیده است که از آن جمله می توان به استفاده از تکنولوژی های جدید با هدف بهینه سازی حاشیه امنیت نویز و کاهش توان نشتی مدار اشاره کرد.

در حافظه های بزرگ مقدار زیادی از توان در حالت بیکاری به صورت توان نشتی تلف می شود و با توجه به حجم بالای حافظه، ممکن است این مقدار درصد بالایی از توان کل مدار گردد. کارکردن در ناحیه آستانه و همچنین کاهش نشتی در حالت بیکاری برای سیستم هایی که محدودیت مصرف انرژی دارند، بسیار مهم است و چالشی برای طراحی محسوب می شود [۸]. توان نشتی، تاثیر منفی بروی حاشیه امنیت نویز مدار در حالت خواندن دارد و باعث ایجاد خطای خواندن، خواهد شد.

تاکنون مدارهای حافظه استاتیک زیادی، با هدف بهینه سازی سلول حافظه شش ترانزیستوری ارائه شده است. از این میان می توان به مدارهای ده ترانزیستوری مقاله [۹] اشاره کرد که در ولتاژ تغذیه نزدیک آستانه با تغییرات در مدارهای بالا کش و پایین کش، باعث افزایش قابل توجه حاشیه امنیت نویز مدار در حالت خواندن و نوشتن شده اند.

در مقاله [۱۰] با استفاده از گیت معکوس کننده مبتنی بر اشمیت تریگر، حاشیه امنیت نویز مدار بهبود داده شده است و با کوچک کردن تکنولوژی ساخت (۲۲ نانومتر) و همچنین تک خروجی کردن مدار، توان مصرفی کاهش یافته است.

یکی از مشکلات سلول شش ترانزیستوری عدم قابلیت بهینه سازی حاشیه امنیت نویز خواندن و نوشتن به صورت همزمان می باشد بدین صورت که بهینه سازی هر کدام سبب خرابی دیگری می شود. با جداسازی مسیرهای خواندن و نوشتن نیز می توان توان دینامیکی و همچنین تاخیرهای مدار را کنترل کرد. در مقاله [۱۱] یک مدار هفت ترانزیستوری با این هدف معرفی شده است و با جدا کردن مسیرهای دیتا و همچنین سیگنالهای کنترلی خواندن و نوشتن از یکدیگر، باعث کاهش توان دینامیکی موقع نوشتن "1" و همچنین افزایش حاشیه امنیت نویز مدار در حالت خواندن شده است. در ضمن استفاده از زمین مجازی^۸، باعث کاهش جریان نشتی مدار نیز گردیده است.

مقاله [۱۲] چهار نمونه متفاوت حافظه با استفاده از ترانزیستورهای نانوتیوبی را بررسی و مقایسه کرده است. در این

عرض کانال در این نوع ترانزیستورها به قطر و تعداد نانوتیوبها و همچنین فضای خالی بین نانوتیوبها وابسته می باشد و با اتصال ولتاژ به گیت ترانزیستور، خلاف ترانزیستورهای ماسفت خاصیت وارونگی ایجاد نمی شود و حامل ها با توجه به محاسبات بالستیکی از نانوتیوبها عبور خواهند کرد و اتصال سوئیچ درین به سورس برقرار می شود. نحوه ی برقراری جریان باعث کاهش توان نشتی در حالت خاموشی و افزایش سرعت سوئیچ این نوع ترانزیستورها شده است [۴،۳].

علاوه بر قابلیت های سرعت سوئیچ بالا و توان نشتی پایین، این امکان در این نوع ترانزیستورها وجود دارد که می توان، مدارهای طراحی شده قبلی با ترانزیستورهای سیلیکونی را به همان صورت استفاده کرد و لذا فقط لازم است ترانزیستورهای نانوتیوبی جایگزین ترانزیستورهای سیلیکونی شوند. همچنین قابل تنظیم بودن ولتاژ آستانه در این نوع ترانزیستورها، طراحی مدارهای سه سطحی را آسان کرده است. تمامی این مزایا، منجر شده است که استقبال بیشتری از فن آوری نانوتیوب کربنی شود [۶،۵].

ذخیره سازی و نگهداری اطلاعات یک امر بسیار مهم در سیستم های دیجیتال نوین می باشد و از این بین حافظه های موقت در سرعت محاسبات نقش بسیار مهمی به عهده دارند. حافظه های موقت، حافظه های پرسرعتی هستند که اطلاعات ذخیره شده در آن با قطع شدن تغذیه از بین می رود و لذا به عنوان حافظه واسط و موقت حین محاسبات استفاده می شوند. این نوع حافظه ها در دو نوع پویا^۵ و ایستا^۶ قابل استفاده است. در حافظه های پویا تعداد ترانزیستورهای کمتری استفاده شده و به همین خاطر دارای حجم بیشتری هستند ولی سرعت عملکرد کمتری نسبت به حافظه های استاتیک دارند. حافظه های استاتیکی با توجه به سرعت عملکردی بیشتری که دارند جایگاه خود را در تراشه های پرسرعت حفظ کرده اند [۷].

مینای طراحی سلول حافظه استاتیکی، سلول حافظه شش ترانزیستوری می باشد که اصول طراحی آن دو معکوس کننده پشت به پشت می باشد و اطلاعات به صورت تفاضلی در خروجی معکوس کننده ها ذخیره می شود. از طریق دو ترانزیستور دسترسی نیز، داده داخلی حافظه بر روی خطوط خروجی قابل دسترس می باشد.

سلول حافظه ی شش ترانزیستوری بصورت کافی در برابر نویز مقاوم نمی باشد و ممکن است اطلاعات ذخیره شده حین نگهداری و یا حتی خواندن و نوشتن، دچار تغییرات گردد. برای بررسی پایداری سلول حافظه پارامتر حاشیه امنیت نویز

^۷ Static noise margin (SNM)

^۸ Virtual Ground

^۵ Dynamic random access memory (DRAM)

^۶ Static random access memory (SRAM)

در این سلول ترانزیستورهای بالاکش PMOS را ترانزیستورهای بار و ترانزیستورهای پایین کش NMOS را ترانزیستورهای درایور می گویند [۷].

یک سلول حافظه موقت استاتیکی دارای سه مد عملیاتی خواندن، نوشتن و نگهداری می باشد. این مدهای عملیاتی با توجه به نیاز، با قطع و یا وصل بودن ترانزیستورهای دسترسی، فعال خواهند شد.

در مد خواندن، خطوط بیت توسط مدار پیش شارژ^۹ به اندازه مقدار منطقی "1" پیش شارژ شده سپس با فعال کردن خطوط کلمه، ترانزیستورهای دسترسی روشن خواهند شد. در این شرایط، مقادیر ذخیره شده در نقاط Q, Q' به خطوط بیت منتقل می شوند، به این صورت که در گرهایی که دارای سطح منطقی "1" است در مقدار اولیه باقی می ماند و گرهایی که دارای سطح منطقی "0" است، باعث تخلیه بار خط بیت مجاور خواهد شد و به سطح ولتاژ منطقی "0" خواهد رسید [۷].

یکی از خطاهایی که ممکن است در حین عمل خواندن اتفاق افتد، تخلیه ولتاژ به صورت عکس است. به این صورت که ولتاژ پیش شارژ شده روی خط بیت، از طریق سلول تخلیه نشود و سطح ولتاژ گره افزایش پیدا کرده و وضعیت نامعلومی برای دیتای ذخیره شده در سلول بوجود آورد. به این اتفاق در اصطلاح برگشت خواندن نامیده می شود [۸].

برای جلوگیری از نوشتن تصادفی "1" در سلول، تنظیم اندازهی دقیق ترانزیستورها لازم است و نسبت ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش در گیت های معکوس کننده و همچنین ابعاد ترانزیستورهای دسترسی، اهمیت خاصی پیدا می کند.

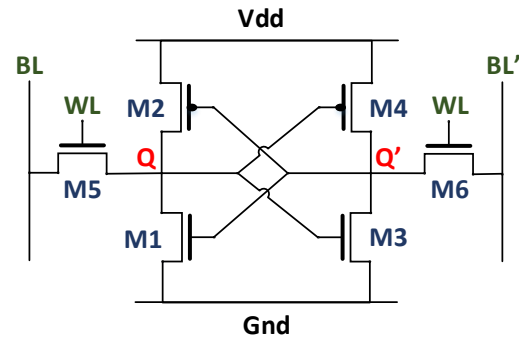
در عمل نوشتن، همانند عمل خواندن، ابتدا سلول مورد نظر توسط مدار کدگذار آدرس^{۱۰} انتخاب شده، سپس دیتای مورد نظر توسط مدار درایور نوشتن^{۱۱} به صورت نامتقارن روی خطوط بیت قرار می گیرد. با روشن کردن ترانزیستورهای دسترسی، مقدار موجود روی خطوط بیت، درون سلول بارگزاری می شود [۱۵]. عمل نوشتن در واقع نوشتن مقدار منطقی "0" در سلول است، به عبارت دیگر این "0" است که در سلول نوشته می شود نه "1" و مقدار گیت معکوس کننده دیگر پس از نوشته شدن "0" به مقدار منطقی "1" تغییر وضعیت می دهد.

با توجه به این که ترانزیستور بالاکش مسئول نگهداری ولتاژ گرهی داخلی سلول در مقدار منطقی "1" می باشد، لذا عمل نوشتن در واقع یک رقابت بین یکی از ترانزیستورهای دسترسی و یکی از ترانزیستورهای بار از نوع PMOS است. بدین ترتیب

مدارها دوترانزیستور بین قطب های تغذیه و سلول اضافه شده است. موقع خواندن و نوشتن، مدار توسط این دو ترانزیستور فعال شده ولی در حالت بیکاری این ترانزیستورها غیرفعال بوده و باعث کاهش جریان نشتی و توان استاتیک مدار خواهند شد. مقاله [۱۳] یک مدار حافظه ده ترانزیستوری نانوتیوبی را معرفی می کند. در این مدار ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش همزمان به صورت دوبل قرار داده شده است، لذا جریان نشتی با استفاده از این راهکار و همچنین مزایای ترانزیستورهای نانوتیوبی، بسیار کاهش یافته است.

سلول حافظه موقت استاتیکی

سلول شش ترانزیستوری معمولی مبنای طراحی سلولهای حافظه موقت استاتیکی بهینه شده می باشد. طراحان با ترندها و روش های متفاوت، عملکرد این سلول را ارتقا داده اند. همانطور که از اسم آن مشخص است این سلول مطابق شکل (۱) دارای شش ترانزیستور می باشد و شامل دو گیت معکوس کننده CMOS دو ترانزیستوری پشت به پشت می باشد.

شکل ۱. مدار یک سلول SRAM شش ترانزیستوری معمولی [۱۴]

مسیرهای BL, BL' خطوط بیت نامیده شده و درگاه ورودی و خروجی دیتا به سلول می باشند، مسیرهای WL خطوط کلمه نامیده شده و در مواقع خواندن و یا نوشتن دیتا، در آدرس دهی سلول به کار گرفته می شود. همانطور که می بینید ترانزیستورهای $M1, M2$ یکی از مدارهای معکوس کننده و ترانزیستورهای $M3, M4$ نقش معکوس کننده دوم را به عهده دارند. نقاط Q, Q' هر کدام خروجی یک گیت و ورودی گیت دیگر نیز می باشد، لذا این اتصال به صورت فیدبک عمل کرده و با تغییر سطح ولتاژ در هر کدام از گره ها باعث تغییر سطح ولتاژ معکوس در گره دیگر خواهد شد. ترانزیستورهای $M5, M6$ نیز ترانزیستورهای دسترسی مدار هستند که واسط مدار با خطوط بیت می باشند و با خطوط کلمه فعال شده و ارتباط داخلی سلول با خطوط بیت را فراهم می کنند [۷].

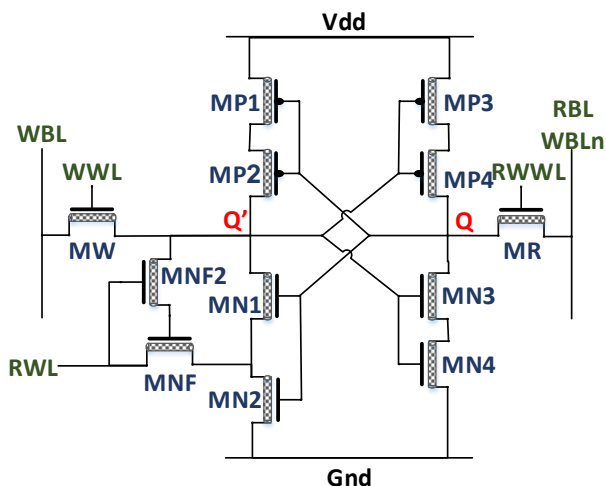
^۹ Precharge circuit

^{۱۰} Address decoders

^{۱۱} Write Drivers

دیگر است لذا معمولاً پایداری سیستم در وضعیت‌های نگهداری و خواندن بررسی می‌شود.

مدار پیشنهادی

شکل ۲. مدار پیشنهادی دوازده ترانزیستوری ترکیبی معکوس‌کننده‌های اشمیت‌تریگری و دابل شده، بر مبنای نانوتیوب-12CNT(FS-ST)

مدار پیشنهادی که در این مقاله ارائه شده است در شکل (۲) قابل مشاهده می‌باشد این مدار شامل یک سلول ۱۲ ترانزیستوری است که مطابق با سلول شش ترانزیستوری معمولی از دو گیت معکوس‌کننده تشکیل شده است. یکی از این گیت‌ها یک معکوس‌کننده دابل شده است که شامل ترانزیستورهای MP3, MP4, MN3, MN4 می‌باشد و گیت معکوس‌کننده دیگر ساختار اشمیت‌تریگری دارد و شامل ترانزیستورهای MP1, MP2, MN1, MN2, MNF, MNF2 می‌باشد، ترانزیستورهای MW, MR نیز ترانزیستورهای دسترسی مدار می‌باشند.

در مدار پیشنهادی، مسیره‌های خواندن و نوشتن مستقل از یکدیگر می‌باشند که مسیر با نام‌های RBL جهت خواندن از سلول می‌باشد و مسیر با نام WBL خط بیت نوشتن مدار می‌باشد. در حالت خواندن سلول به صورت تک خروجی عمل کرده و این عمل توسط سیگنال‌های RWL, RWL مدیریت می‌شود. در حالت خواندن ترانزیستورهای فیدبک MNF, MNF2 و همچنین ترانزیستور دسترسی MR توسط این سیگنال‌ها روشن شده که در این شرایط، از طریق ترانزیستور MR فقط ورودی گیت اشمیت‌تریگری با خط بیت ارتباط پیدا کرده و تغییر وضعیت را ایجاد می‌کند.

خروجی گیت معکوس‌کننده مبتنی بر اشمیت‌تریگر با هر سطح ولتاژی در ورودی، تغییر نخواهد کرد و احتمال خطای خواندن

برای این که عمل نوشتن با موفقیت انجام شود، لازم است ترانزیستورهای دسترسی از ترانزیستور بار قوی‌تر باشند تا بتوانند در رقابت ایجادشده در حین عمل نوشتن پیروز شوند [۸].

در تکنولوژی ساخت نانومتری، پایداری در نگهداری دیتای ذخیره شده معضل بزرگی است. لذا پارامتری به نام حاشیه امنیت نویز به عنوان معیار پایداری دیتای ذخیره شده بروی سلول تعریف شده است. حاشیه امنیت نویز مدار، ماکزیمم ولتاژ نویز ایستائی است که می‌تواند بروی سلول اعمال شود، بدون اینکه دیتای ذخیره شده از دست برود. به عبارت دیگر مقدار ولتاژ نویزی است که باعث تغییر دیتای سلول در حین عملیات خواندن و یا حالت نگهداری می‌شود [۱۵].

جهت محاسبه حاشیه امنیت نویز روش گرافیکی به نام نمودار پروانه‌ای^{۱۲} رایج می‌باشد. در این روش در دو مرحله نمودار مشخصه‌ی نقاط داخلی سلول را نسبت به تغییرات گره مقابل بدست آورده، سپس با رسم نمودار مشخصه‌های هر دو گیت روی یک نمودار، یک منحنی پروانه‌ای شکل بدست خواهد آمد. طول ضلع بزرگترین مربعی که داخل باله‌های نمودار پروانه‌ای می‌توان رسم کرد، مقدار حاشیه امنیت نویز مدار خواهد بود [۱۵]. قابل ذکر است که حاشیه امنیت نویز رابطه مستقیمی به سطح ولتاژ تغذیه مدار نیز دارد و هر چه ولتاژ تغذیه کوچکتر شود، مقدار حاشیه امنیت نویز مدار کاهش می‌یابد.

در حالت نگهداری خطوط کلمه خاموش هستند و سلول با مدارهای خارجی در تماس نمی‌باشد، لذا در برابر نویز مصنوعی بیشتری دارد و باله‌های پروانه نیز بزرگتر بدست خواهد آمد ولی در حالت خواندن نیاز است قبل از اعمال ولتاژ به نقاط، ترانزیستورهای دسترسی مربوط به خواندن روشن شده باشند.

در یک سلول ایده‌آل، نمودار مشخصه معکوس‌کننده‌ها متقارن است. ولی با توجه به فرآیند ساخت، اختلاف در ساختار ترانزیستورها مانند طول و عرض کانال و یا خازن اکسید و ... ایجاد می‌شود و در نهایت باعث عدم تقارن این نمودار خواهد شد. اگر سلول طراحی شده نامتقارن باشد یک حلقه از نمودار کوچکتر از دیگری خواهد شد که در این حالت حاشیه امنیت نویز مدار، برابر طول ضلع بزرگترین مربعی است که می‌توان داخل حلقه کوچکتر رسم کرد. همچنین در حالت ایده‌آل حاشیه امنیت نویز مدار برابر $V_{dd}/2$ می‌باشد، زیرا در این حالت نمودار مشخصه‌های مدار بیشترین شیب را خواهند داشت و مربع داخلی بزرگترین حالت را پیدا می‌کند.

قابل ذکر است حاشیه امنیت نویز در حالت نوشتن نیز وجود دارد ولی احتمال خطای این وضعیت بسیار کمتر از دو حالت

در سلول پیشنهادی، گیت معکوس کننده‌ی دوم، به صورت دوبل شده استفاده شده است لذا در حالت ایستا توان نشتی کاهش پیدا خواهد کرد و حاشیه امنیت نویز مدار در حالت نگهداری را بهبود می دهد.

اضافه کردن ترانزیستور بالاکش، حاشیه امنیت نویز مدار در حالت خواندن را بهبود می دهد. ولی با توجه به اینکه ترانزیستورهای بالاکش تاثیر به سزایی در امر نوشتن دیتا در سلول دارند، دلیل شدن این ترانزیستور، باعث پیچیدگی در نوشتن دیتا خواهد شد. قابل ذکر است که در این روش زمانهای خواندن و نوشتن نیز افزایش می یابد [۹].

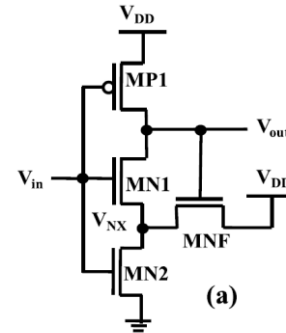
مدار معکوس کننده اشmittیتریگری شکل (۳) با توجه به ارتباط میانی که فیدبک گیت با منبع تغذیه دارد، در حالت ایستا نشتی زیادی دارد. لذا جهت کاهش نشتی دو راهکار دیگر به این مدار اضافه شده است. همانگونه که قابل مشاهده می باشد، ترانزیستور بالاکش معکوس کننده اشmittیتریگری نیز همانند معکوس کننده مقابل به صورت دوبل شده استفاده شده است. همچنین ترانزیستور فیدبک در معکوس کننده اشmittیتریگری به جای اتصال به V_{DD} ، به فرمان خواندن (RWL) متصل شده است. همچنین ارتباط فیدبک با خروجی معکوس کننده نیز توسط ترانزیستور $MNF2$ ایزوله شده است. با این راهکار مدار فیدبک معکوس کننده اشmittیتریگری کنترل پذیر شده است و لذا فقط در حالت خواندن فعال خواهد شد و در حالت نگهداری این معکوس کننده نیز دقیقاً همانند گیت معکوس کننده دوبل شده عمل می کند.

دوبل کردن ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش با توجه به افزایش تعداد ترانزیستورهای مسیره‌های خواندن و نوشتن باعث بزرگ تر شدن خازن های مسیر می شود و تاخیرهای مدار را افزایش خواهد داد ولی با توجه به اینکه ترانزیستورهای نانوتیوبی سرعت سوئیچ بالاتر نسبت به ترانزیستورهای ماسفتی دارند، این مشکل را جبران خواهد کرد. همچنین دوبل کردن ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش باعث افزایش مقاوت مسیر بین پلاریته های تغذیه خواهند شد لذا جریان نشتی مدار کاهش خواهد یافت که با توجه به نشتی کمی که ترانزیستورهای نانوتیوبی دارند، توان نشتی مدار به صورت مضاعف کاهش خواهد یافت.

یکی از معضلات طراحی انتخاب سایز ترانزیستورهای دسترسی می باشد زیرا بهینه سازی یک عملیات باعث اختلال در عملیات دیگر خواهد شد. به عنوان مثال هرچه مقاومت ترانزیستورهای دسترسی موقع نوشتن کمتر باشد بهتر می توان دیتای مورد نظر را داخل سلول نوشت و زمان عمل نوشتن کم خواهد شد ولی ممکن است باعث خطای خواندن شده و به جای اینکه دیتای داخل سلول به خطوط بیت انتقال پیدا کند، دیتای

کمتر می شود، لذا باعث بهینه تر شدن شیب نمودار مشخصه ها شده و حاشیه امنیت نویز بهبود پیدا خواهد کرد.

مدارهای زیادی به عنوان مدار معکوس کننده مبتنی بر گیت های اشmittیتریگری طراحی شده است، ولی اکثراً تعداد ترانزیستورهای زیادی دارند. در شکل (۳) یکی از مدارهای نمونه‌ی چهار ترانزیستوری بکار رفته در سلول پیشنهادی، قابل مشاهده است.

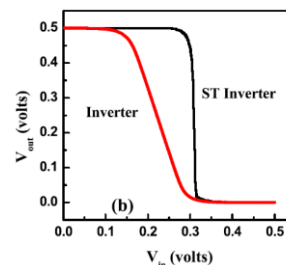

شکل ۳. مدار معکوس کننده اشmittیتریگری [۱۰]

این مدار، مشابه مقایسه کننده ایی است که دارای یک فیدبک مثبت است، عمل می کند. موقعی که ولتاژ خروجی منطق "1" باشد، ترانزیستور فیدبک (MNF) روشن شده و ولتاژ در گره V_{NX} برابر $V_{DD} - V_{th}$ می شود. در این شرایط حداقل ولتاژ مورد نیاز در ورودی برای سوئیچ شدن خروجی، بسیار بالاتر از سطح ولتاژ آستانه می باشد.

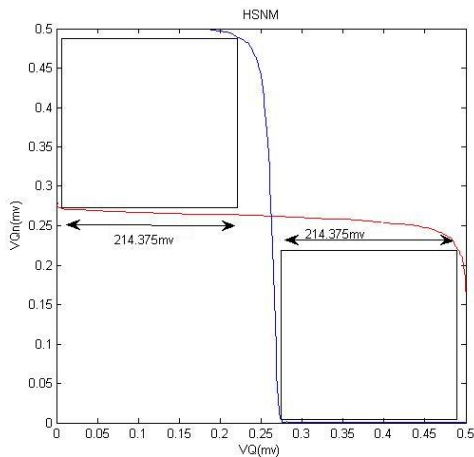
وقتی دیتا در ورودی از منطق "0" به منطق "1" تغییر سطح ولتاژ داشته باشد، ترانزیستور فیدبک سعی در حفظ خروجی گیت در سطح منطقی "1" می کند، لذا موقع خواندن دیتا از سلول، از ایجاد خطای خواندن جلوگیری می کند و حاشیه امنیت نویز خوبی نیز بدست می آید [۱۰، ۱۶].

در شکل (۴) خروجی گیت معکوس کننده اشmittیتریگری (ST-Inverter) با گیت معمولی متقاطع (Inverter) مقایسه شده است. با توجه به بررسی خروجی ها می توان دریافت که خروجی گیت اشmittیتریگری، شیب بیشتری دارد و در سطح ولتاژ ورودی بالاتری، خروجی آن تحریک شده است. این نتایج باعث افزایش حاشیه امنیت نویز در سلول حافظه موقت استاتیک مبتنی بر این نوع معکوس کننده خواهد شد.

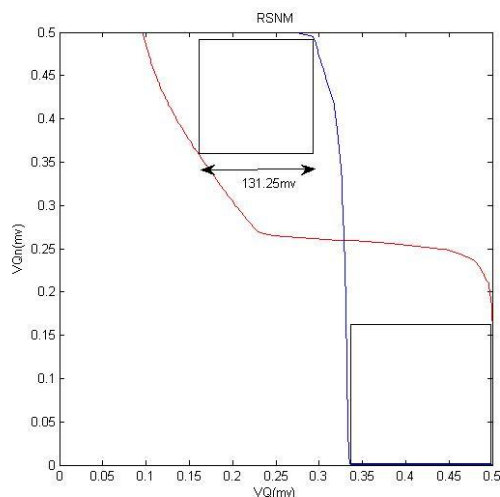

شکل ۴. نمودار مشخصه مدار شکل (۳) و مقایسه با نوع متقاطع

معمولی [۱۰]

شکل ۵. نمودار پروانه‌ای مدار پیشنهادی دوازده ترانزیستوری در حالت نگهداری (FS-ST) 12CNT

شکل ۶. نمودار پروانه‌ای مدار پیشنهادی دوازده ترانزیستوری در حالت خواندن (FS-ST) 12CNT

مقایسه با دیگر مدارهای پیشنهاد شده در مقالات دیگر

جهت درک بهتر نتایج نیاز است پارامترهای خروجی مدار را با نمونه‌های مشابه دیگر مقایسه نمود. با توجه به اینکه ساختار مدار ارائه شده در منبع [۱۰] نیز اشمیت تریگری است و تکنولوژی ساخت برابر ۲۲nm دارد، گزینه خوبی برای مقایسه می‌باشد. در جدول (۲) نتایج خروجی مدار دوازده ترانزیستوری پیشنهاد شده این مقاله و همچنین مدار یازده ترانزیستوری منبع [۱۰] آورده شده است.

همان‌طور که قابل ملاحظه است در مدار یازده ترانزیستوری منبع [۱۰] با توجه به دارا بودن زمین شناور، نشتی عالی در حد مدار پیشنهاد شده با ترانزیستورهای نانوتیوبی دارد، ولی این

ذخیره شده در سلول تغییر پیدا کرده و حالت نامشخصی به وجود آید. با جدا سازی این مسیرها می‌توان به صورت جداگانه سائز ترانزیستورها را انتخاب کرد به گونه‌ای که اختلالی در عملکرد عملیات دیگر به وجود نیاید. همانطور که گفته شد در مدار ارائه شده از راهکار مجزا کردن مسیرهای دسترسی به سلول استفاده شده است، به این صورت که از طریق سه خط کنترل کلمه، عملیات‌های خواندن و نوشتن انجام خواهد شد. موقع عملیات خواندن خطوط کلمه RWL, RWL فعال می‌شود و موقع عملیات نوشتن نیاز است خطوط کلمه WWL, RWL فعال شوند. با جدا کردن مسیرهای خواندن و نوشتن از یکدیگر انتخاب سائز ترانزیستورها راحت‌تر شده و همچنین می‌توان مدیریت بهتری بروی زمان نوشتن داشت.

در سلول پیشنهادی به نحوی مسیرهای خواندن و نوشتن مدیریت شده است که سلول در حالت خواندن، به صورت تک خروجی عمل کند. سلول حافظه‌ی تک خروجی، یکی از کارآمدترین راه‌ها، برای کاربردهای توان محدود می‌باشد. این روش، نشتی مدار و توان سوئیچ را کاهش می‌دهد و همچنین ابعاد سلول کوچکتر خواهد شد.

خطوط بیت غالباً از بار خازنی بسیار بالایی برخوردارند، مخصوصاً در سیستم‌هایی که تکنولوژی ساخت زیر ۱۰۰ نانومتر دارند، هنگام عملیات خواندن یا نوشتن توان مصرفی دینامیکی قابل توجهی مصرف می‌شود. مدل تک‌خروجی، نیمی از کل توان اکتیو مورد نیاز برای سوئیچ خطوط بیت را کاهش می‌دهد [۱۰].

با شبیه سازی مدار، با مدل ارائه شده ترانزیستورهای ناتیبوب کربنی، توسط دانشگاه استنفورد آمریکا [۱۷] و تغذیه ۰/۵ ولت دردمای کاری ۲۵ درجه سلسیوس، به نتایج قابل توجهی خواهیم رسید که در ادامه آورده شده است.

قابل ذکر است ابعاد همه‌ی ترانزیستورهای نانو کربنی مدار، یکسان در نظر گرفته شده است و به صورت زیر انتخاب شده است:

$L_{ch}=22e-9$, $L_{geff}=100e-9$, $L_{ss}=22e-9$, $L_{dd}=22e-9$,
 $K_{gate}=16$, $T_{ox}=4e-9$, $C_{sub}=40e-12$, $V_{fbp}=0$, $D_{out}=0$,
 $S_{out}=0$, $Pitch=20e-9$, $n_1=19$, $n_2=0$, $tubes=1$

جدول ۱. نتایج شبیه سازی سلول پیشنهادی دوازده ترانزیستوری

12CNT(FS-ST)

12CNT(FS-ST) SRAM CNTFET based	
Delay read (ps)	۲/۴
(Write '0') (ps) Delay	۷/۲۶
Delay (Write '1') (ps)	۱۲/۹۸
Leakage power (nw)	۰/۰۱۳
RSNM (mv)	۱۳۱/۲۵
HSNM (mv)	۲۱۴/۳۷

جدول ۴. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی ۱۲ ترانزیستوری ترکیبی و نتایج شبیه سازی منبع [۱۲]

	Leakage Power (nw)	Read Delay (ps)	Write Delay (ps)	SNM (mV)
Stacked sleep 9T CNTFET [۱۲]	۰/۳۶۹	۹/۴۷	۸/۶۱	۱۵۷
Data-retention sleep10T CNTFET[۱۲]	۱/۸۹	۷/۹۵	۷/۲۴	۷۳/۸۱
Forced stack sleep 10T CNTFET[۱۲]	۳/۷۳	۱۱/۹	۱۰/۳	۱۹۳
Sleep 8T CNTFET[۱۲]	۰/۳۲۵	۷/۸۱	۶/۹۰	۳۲/۲۳
Proposed 12T CNTFET	۰/۰۱۳۴	۲/۴۰	۱۲/۹۸ ۷/۲۶	۲۱۴/۳۷

همانطور که در جدول (۴) قابل مشاهده است، مدار پیشنهادی با توجه به اضافه شدن ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش و همچنین ولتاژ تغذیه کمتری که دارد، توان نشستی کمتری نسبت به مدارهای پیشنهادی مرجع [۱۲] دارد. همچنین همانگونه که انتظار می رود ترانزیستورهای Sleep باعث کاهش حاشیه امنیت نویز می شود و این امر در نتایج شبیه سازی مرجع [۱۲] قابل مشاهده می باشد. تاخیر نوشتن مدار در مرجع بالا تقریباً برابر با مقادیر مدار پیشنهادی ۱۰ ترانزیستوری می باشد ولی زمان خواندن مدار پیشنهادی دوازده ترانزیستوری ما کمتر می باشد.

منبع [۱۹] نیز یک مدار نه ترانزیستوری مبتنی بر ترانزیستورهای نانوتیوبی با تکنولوژی ساخت ۱۶ نانومتر را معرفی کرده است که علاوه بر ترندهای جداسازی مسیره های خواندن و نوشتن توانسته با توجه به مدیریت سیگنالهای فرمان خواندن و نوشتن حاشیه امنیت نویز عالی در حالت خواندن بدست بیاورد. در جدول (۵) ضمن مقایسه، نتایج بدست آمده، آورده شده است.

جدول ۵. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی ۱۲ ترانزیستوری ترکیبی و نتایج شبیه سازی منبع [۱۹]

Parameters	12CNT(FS-ST) Proposed	9T- CNT [۱۹]
Delay read (ps)	۲/۴	۹۲
Delay (Write '0')(ps)	۷/۲۶	۸/۲
Delay (Write '1')(ps)	۱۲/۹۸	۶۴
Leakage power (nw)	۰/۰۱۳	۱/۷۸
RSNM (mv)	۱۳۱/۲۵	۳۴۵

با توجه به اینکه در مدار منبع [۱۹] ولتاژ تغذیه یک ولت می باشد، حاشیه امنیت نویز خیلی بالاتری (حدود ۳۴٪ ولتاژ تغذیه) را بدست آورده است. حاشیه امنیت نویز مدار پیشنهادی کار ما حدود ۲۶ درصد سطح ولتاژ تغذیه می باشد ولی با وجود اینکه تکنولوژی ساخت بسیار کوچکتری دارد، در

قابلیت باعث افزایش زمانهای تاخیر شده است. قابل ذکر است زمین شناور باعث کاهش حاشیه امنیت نویز مدار در حالت نگهداری خواهد شد که در این مقاله بررسی نشده است.

جدول ۲. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی دوازده ترانزیستوری ترکیبی و سلول یازده ترانزیستوری منبع [۱۰]

Parameters	ST11T 2016 [۱۰]	Proposed 12CNT
Delay read	۱ns	۲/۴ps
Delay (Write '0')	۵۰ ps	۷/۲۶ ps
Delay (Write '1')	۱ns	۱۲/۹۸ ps
Leakage power	~۰/۰۱ nw	۰/۰۱۳ nw
RSNM	۱۳۰mv	۱۳۱/۲۵ mv
HSNM	-----	۲۱۴/۳۷ mv

مقاله [۱۸] یک مدار هشت ترانزیستوری بر پایه ترانزیستورهای نانوتیوب کربنی پایه فلزی (شاتکی) با تکنولوژی ۳۲ نانومتر پیشنهاد داده است که ترند ایزوله سازی خط خواندن را نیز به کار برده است. در این مدار تاخیر مد خواندن با وجود شاتکی بودن ترانزیستورها ۲۴/۷ps بدست آمده است ولی در مدار پیشنهاد شده این مقاله، با توجه به اینکه که بر مبنای ترانزیستورهای نانو تیوبی با تکنولوژی ساخت ۲۲ نانومتر می باشد، این مقدار ۲/۴ps بدست آمده است که بسیار کمتر می باشد. زمانهای تاخیر نوشتن این مدار کمتر از زمانهای تاخیر مدار دوازده ترانزیستوری پیشنهادی بدست آمده است، زیرا در مدار پیشنهادی این مقاله، ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش مدار، توان نشستی را در حالت نگهداری کاهش داده اند، ولی باعث ایجاد تاخیر در نوشتن نیز خواهند شد. توان نشستی این مدار با توجه به نوع ترانزیستورها (شاتکی) بالا می باشد و حدود یک نانووات بدست آمده است ولی نشستی مدار پیشنهادی ما در حد پیکووات بدست آمده است.

جدول ۳. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی دوازده ترانزیستوری ترکیبی و سلول هشت ترانزیستوری منبع [۱۸]

Parameters	12CNT Proposed	8T- CNT [۱۸]
Delay read	۲/۴Ps	۲۴/۷ps
Delay Write	۷/۲۶ps	۶/۷۹ps
Leakage power	۰/۰۱۳nw	۱/۳۲nw
HSNM	۲۱۴/۳۷mv	۲۱۰/۳mv

در منبع [۱۲] نیز بروی طراحی چند سلول حافظه موقت استاتیک مبتنی بر ترانزیستورهای نانوتیوب کربنی با تکنیک ترانزیستورهای Sleep کار شده است. (ولتاژ تغذیه مدارها در شبیه سازی های این مقاله ۰/۹ ولت و تکنولوژی ساخت ۳۲ نانومتر می باشد). نتایج شبیه سازی مقاله [۱۲] به همراه نتایج مدار پیشنهاد شده ی این تحقیق، در جدول (۴) آورده شده است.

با دابل کردن ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش حاشیه امنیت نویز مدار در حالت نگهداری بهبود داده شد و همچنین نشی مدار نیز کاهش یافت. با استفاده از گیت اشمیت تریگری نیز توانستیم حاشیه امنیت نویز مدار را در حالت خواندن بهبود دهیم. با جدا سازی مسیر های فرمان نیز مدیریت مد های عملیاتی راحت تر می گردد. در مدار پیشنهادی از ترانزیستورهای نانوتیوبی استفاده شده است و سایز تمامی ترانزیستورها یکسان در نظر گرفته شده است ولی اگر ترانزیستورها از نوع ماسفت انتخاب شوند این قابلیت می تواند انتخاب سایز ترانزیستورها را راحت تر کند.

در هر دو مدار معکوس کننده (دوبل شده و اشمیت تریگری) تاخیرهای مدار با توجه به افزایش تعداد ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش، افزایش می یابد ولی با توجه به انتخاب ترانزیستورهای نانوتیوبی و سرعت سوئیچ بالایی که دارند تاخیرهای مدار جبران شد و سلول سرعت عملکرد خوبی را نشان می دهد.

یکی از معایب معکوس کننده های اشمیت تریگری نشی بالایی است که از طریق مدار فیدبک دارد، با اضافه کردن ترانزیستور MNF2 نیز توانستیم مدار فیدبک معکوس کننده ی اشمیت تریگری را نسبت به سلول کاملاً ایزوله نموده و نشی ناخواسته ای که از طریق این فیدبک حاصل می شد را، مهار کنیم. با دابل کردن ترانزیستور بالاکش در معکوس کننده ی اشمیت تریگری، کارایی این معکوس کننده، در حالت نگهداری نیز همانند معکوس کننده دابل شده، بهبود پیدا کرد.

با توجه به نتایج شبیه سازی ها و مقایسه با دیگر مدارات پیشنهادی به نظر می رسد این مدار می تواند برخی از چالش های طراحی سلول های حافظه استاتیکی را رفع نموده و علاوه بر سرعت عملکرد نسبتاً خوبی که دارد، می تواند از اطلاعات ذخیره شده، در برابر نویز محافظت نماید.

مراجع

- [1] S. E. Thompson, Srivatsan Parthasarathy, "Moore's law: the future of Simicroelectronics", Materials Today, vol. 9, pp. 20-25, 2006.
- [2] "20 years of nanotube transistors" Nature Electronics, vol.1, pp.149, march 2018.
- [3] S. Lin, Y. B. Kim, and F. Lombardi, "A novel CNTFET-based ternary logic gate design", 52nd IEEE International Midwest Symposium, 2009.
- [4] S.Prabhu, N.Sarwade, "Hspice Implementation of CNTFET Digital Gates", International Journal of Emerging Trends in Electrical and Electronics, 2013.

مقایسه با کار ما تاخیرهای مدار افزایش چشمگیری داشته است.

منبع [۲۰] یک مدار نه ترانزیستوری با تکنولوژی ۶۵ نانومتر با هدف کاهش توان تشتی را معرفی کرده است که در این مدار از ترندهای جداسازی فرمانهای خواندن و نوشتن و همچنین تک خروجی کردن استفاده کرده است. نتایج شبیه سازی این مدار با ولتاژ تغذیه ۰.۶ ولت در جدول (۶) جهت بررسی آورده شده است. قابل مشاهده است که مدار پیشنهادی این مقاله توان نشی خیلی کمتری دارد و همچنین سرعت خواندن و نوشتن آن بسیار بالاتر است.

جدول ۶. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی ۱۲ ترانزیستوری ترکیبی و نتایج شبیه سازی منبع [۲۰]

Parameters	12CNT(FS-ST) Proposed	9T SRAM [۲۰]
Delay read (ps)	۲/۴	۳۲
Delay (Write '0')(ps)	۷/۲۶	۱۵۰
Leakage power (pW)	۱۳	۲۴۰
RSNM (mv)	۱۳۱/۲۵	۲۲۵

منبع [۲۱] نیز یک مدار حافظه ۱۱ ترانزیستوری با تکنولوژی ۴۰ نانومتری را پیشنهاد کرده است که اصول طراحی آن کاهش توان نشی و افزایش پایداری مدار می باشد. در این مدار جهت مدیریت بهتر، خطوط خواندن و نوشتن و همچنین فرمان های خواندن و نوشتن از یکدیگر جداسازی شده است. در ضمن با اضافه کردن ترانزیستور Sleep توانسته نشی مدار را کنترل نماید. جدول (۷) نتایج شبیه سازی این مدار آورده شده است، قابل مشاهده است که ترانزیستور Sleep تاثیر زیادی بر وی توان نشی داشته است ولی سرعت عملکرد سلول زیاد نمی باشد.

جدول ۷. نتایج مقایسه شبیه سازی سلول پیشنهادی ۱۲ ترانزیستوری ترکیبی و نتایج شبیه سازی منبع [۲۱]

Parameters	12CNT(FS-ST) Proposed	11T SRAM [۲۱]
Delay read (ps)	۲/۴	۴۸
Delay (Write '0')(ps)	۷/۲۶	۷۸
Leakage power (pW)	۱۳	۲.۱

نتیجه گیری

با توجه به اهمیت حافظه های موقت استاتیکی در مدارهای پیچیده دیجیتالی و همچنین مشکلاتی که سلول شش ترانزیستوری پایه به همراه دارد، لازم است این سلول چه از لحاظ عملکرد و چه از لحاظ توان مصرفی بهینه سازی شود. راهکارهای زیادی توسط محققان ارائه شده است، که در این تحقیق روشهای دابل کردن ترانزیستورهای بالاکش و پایین کش و استفاده از گیت های اشمیت تریگری به همراه تک خروجی کردن مدار و همچنین جدا کردن مسیرهای فرمان خواندن و نوشتن، استفاده شده است.

- technique", International Journal of Engineering Research and Applications, 2012.
- [14] Monish Jaiswal, Arvind R. Singh, "Design and Analysis of CNTFET-Based SRAM", International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET), Volume: 02 Issue: 04, July 2015.
- [15] A. Rajendran, "Noise margin, critical charge and power-delay tradeoffs for SRAM design space exploratin", case western reseve university, 2011.
- [16] N. Suresh, V. Padmaja, R. Kumari, "Low Voltage Low Power SRAM design based on Schmitt Trigger technique", IOSR Journal of VLSI and Signal Processing, 2013.
- [17] Stanford University CNFETModelWeb site: <http://nano.stanford.edu/model.php?id=23>.
- [18] Zhe Zhang, G. Delgado-Frias, "Near-Threshold CNTFET SRAM Cell Design with Word-ineBoosting and Removed Metallic CNT Tolerance", IEEE transactions on nanotechnology, 2014.
- [19] Pramod Kumar Patel, M.M. Malik, Tarun K. Gupta, "Reliable high-yield CNTFET-based 9T SRAM operating near threshold voltage region", Journal of Computational Electronics-Springer Science, 2018.
- [20] Jitendra Kumar Mishra, Harshit Srivastava, Manish Goswami, "Analytical modelling and design of 9T SRAM cell with leakage control technique", Analog Integrated Circuits and Signal Processing-Springer Science, 2019.
- [21] Jitendra Kumar Mishra, Harshit Srivastava, Prasanna Kumar Misra and Manish Goswami, "A 40nm Low Power High Stable SRAM Cell using Separate Read Port and Sleep Transistor Methodology", IEEE International Symposium on Smart Electronic Systems (iSES), 2018.
- [5] Jie Deng, "Device modeling and circuit performance evaluation for nanoscale devices: silicon technology beyond 45 nm node and carbon nanotube field effect transistors", Stanford University, 2007.
- [6] Y.B. Kim, Y.B. Kim, F. Lombardi, "A novel design methodology to optimize the speed and power of the CNTFET circuits", 52nd IEEE International Midwest Symposium, pp. 1130-1133, 2009.
- [7] رابی جان ام. "مدارهای مجتمع دیجیتال", داریوش شیری، موسسه علمی فرهنگی نص، ۱۳۸۷.
- [8] پسندی و فخرائی، "سلول حافظه ایستای (SRAM) زیرآستانه هشت ترانزیستوری با قابلیت‌های بهبودیافته خواندن و نوشتن"، نشریه مهندسی برق و مهندسی کامپیوتر ایران، ۱۳۹۳.
- [9] S. Jung, Y.B. Kim, F. Lombardi, "A novel sort error hardened 10T SRAM cells for low voltage operation", 55th IEEE International Midwest Symposium, pp. 714-717, 2012.
- [10] Ahmad S., "Single-Ended Schmitt-Trigger-Based Robust Low-Power SRAM Cell", IEEE Transactions on Very Large Scale Integration (VLSI) Systems, 2016.
- [11] A. Sil, S. Bakkamanthala, and M. Bayoumi, "Highly stable, dual-port, sub-threshold 7T SRAM cell for ultra-low power application", New Circuits and Systems Conference IEEE, 2012.
- [12] R.P. Somineni, B. Madhavi, K.L. Kishore, "Low Leakage CNTFET SRAM Cells", Procedia Computer Science, 2015.
- [13] Prasad S., B. Madhavi, and K.L. Kishore, "Design of low-leakage CNTFET SRAM cell at 32nm technology using forced stack